

TÜRKİYE'DEKİ ÇALGI YAPIMCILIĞININ MEKÂN, ÜRETİM, EĞİTİM-ÖĞRETİM VE HAMMADDE KULLANIMLARINA YÖNELİK AKADEMİK VE ALAYLI YAKLAŞIM FARKLILIKLARININ İNCELENMESİ

• Doç. Ayşe TURAN*

ÖZET

Müzikle tamamen iç içe olan çalgı yapım mesleği, usta-çırak ilişkisi ile öğrenilerek geliştirilmiş, enstrümanların genişleyip günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Günümüzde çalgıların üretimini bakım ve onarımını yapan kişilere lutiye denilmektedir. Türkiye'de lutiye mesleğinin gelişim sürecinin kökenleri Osmanlı devleti dönemine dayansa da, kayıtlı gelişmeler bu mesleğin Cumhuriyet sonrası dönemde alaylı ve akademik lutiye mesleğiyle devam ettiğini göstermektedir. Çalgı yapım eğitimi ve bilimsel olarak yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak konservatuvarların bünyesinde kurulan bölümler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir taraftan çıraklık-ustalık dönemi ile çekirdekten yetiştirilerek bu işin erbabı olarak alaylı lutiyelere serbest meslek edindirilmiş, diğer yandan bu alanın lisans düzeyinde örgün eğitime dahil edilerek kurumsallaşması ile belirli düzeyde programlar ortaya konulmuştur. Bu programlar usta-çırak ilişkisinden farklı olarak, bilimsel perspektifte gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de alaylılık ve akademik lutiye mesleği pratikleri farklı dinamiklerde kimi zaman yolları ayrılarak, kimi zamansa yolları kesişmek suretiyle birbirlerine koşut olarak ilerlemektedir. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanan bu makalede Türkiye'deki alaylılık ve akademik lutiye mesleği pratikleri; mekân, çevre, üretim yöntemleri, eğitim-öğretim ve hammadde kullanımına yönelik farklılıkları kişisel görüşme yoluyla tespit edilmiş ve incelenmiştir. Edinilen bulgular ve yorumlar çalgı yapımında; bireysel deneyim ve algıların, farklı disiplin anlayışı ile gelişen yaklaşımların, mevcut koşulların, hız ve teknolojinin getirdiği yeniliklerin önemini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Çalgı Yapım, Lutiye Mesleği, Akademik lutiye Mesleği, Alaylı lutiye Mesleği.

* Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Yaylı Çalgılar, Keman, ayozden@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9268-1170

STUDY OF DIFFERENCES BETWEEN ACADEMIC AND SELF-EDUCATED APPROACHES TOWARDS PLACE, PRODUCTION, EDUCATION-TRAINING AND RAW MATERIAL USE OF INSTRUMENT MAKING IN TURKEY

• Assoc. Prof. Ayşe TURAN*

ABSTRACT

The profession of instrument making, deeply intertwined with music, has historically been learned and developed through the master-apprentice relationship, and played an important role in the evaluation of instruments and their preservation into the modern era. Today, people who produce, maintain and repair instruments are called luthiers. Although the origins of the development process of the luthiery profession in Turkey date back to the Ottoman period, recorded developments show that this profession continued with self-educated and academic luthiery studies in the post-Republican period. Instrument making training and scientific studies were mainly carried out by departments established within conservatories. On one hand, self-educated luthiers were trained from the core through the apprenticeship-mastery period and were provided with self-employment as experts in this field, and on the other hand, programs at a certain level were introduced with the institutionalization of this field by including it in formal education at the undergraduate level. These programs are carried out from a scientific perspective, unlike the master-apprentice relationship. In this context, the practices of self-educated and academic luthiery in Turkey progress parallel to each other in different dynamics, sometimes diverging and sometimes crossing paths. In this article prepared using qualitative research methods, the differences in self-educated and academic luthiery practices, space, environment, production methods, education-training, and differences regarding raw material usage in Turkey were identified and examined through personal interviews. The findings and interpretations revealed the importance of individual experiences and perceptions, approaches developed with different disciplinary understandings, current conditions, and innovations provided by speed and technology in instrument making.

Keywords: Instrument Making, Luthiery, Academic Luthiery, Self-educated luthiery.

* Anadolu University, State Conservatory, Department of Music, Strings Instruments, Violin, ayozden@anadolu.edu.tr ,
ORCID: 0000-0001-9268-1170

1. GİRİŞ

Türkiye’de çalgı yapımı ve onarımı alanı hem akademik hem de alaylılık bakımından farklı dinamikler barındırır. Ülkemiz çalgı yapımcılığı Batı’daki çalgı yapımcılığı ile karşılaştırıldığında; Batı’da bazı özel üniversite ve kurslar dışında bu alanda akademik bir yapılanmaya fazla ihtiyaç duyulmadığı görülür. Uluslararası alan yazınında Hutchins, Schleske, Bucur, Rossing ve Fletcher gibi araştırmacılar çalgı akustiği/akustik fizik çalışmalarına odaklanmış, Sachs, Mahillon, DeVale, Picken, Montagu gibi araştırmacılar ise daha çok karşılaştırmalı müzikoloji ve tarihsel organoloji çalışmaları üzerine odaklanmıştır. Çalgı yapım perspektifinde organoloji çalışmaları ise müzikoloji ve etno-müzikoloji alanları içerisinde sürdürülmüştür. Avrupa’daki çalgı yapımcılığı köklü bir geçmişe sahip olması sebebiyle daha çok usta-çırak ilişkisi doğrultusunda ilerlemiştir. Fransız Devrimi sonrası ulus devlet anlayışının egemen olmasıyla birlikte özellikle çalgı yapımında ülke/millet bazında Fransız, Alman, İtalyan, Türk, Hint vd. gibi çalgı yapım ekolleri ayırt edici özelliklerini ortaya çıkartmaya başlamıştır.

Organolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışını XVII. Yüzyıl itibariyle ele almak mümkündür. Çalgıların yapımı ve kullanımıyla ilgilenen bu dal, sınıflandırıcı, analitik ve uygulamalı olarak üç kola ayrılmıştır. Ancak Türkiye’de yapılan çalışmaların Avrupa’daki organoloji çalışmalarından farklı bir seyir izlediği görülmektedir (Tetik Işık, 2015, s. 211). Ülkemizde sanayi devrimine geç kalınması ve Osmanlı Devleti dönemindeki paylaşım savaşları sanayi dışı zanaat alanlarının gelişmesine engel teşkil ederken, var olan bu zanaatsal alanlar da yazılı belgeler ile günümüze yeterince taşınamamıştır. 20. Yüzyılın son çeyreğinden sonra hız kazanan çalgı yapımcılığı yine bu yıllar da akademik bir yapılanmaya gitmiş ve peşi sıra yeni çalgı yapım bölümleri açılmıştır.

Batı ülkelerinden farklı olarak ülkemizde çalgı yapımcılığı hakkında yeterli yazılı materyal olamadığı için günümüze hatırı sayılır ölçüde bir bilgi ulaşamamış ve bu durum çalgı yapımcılığı alanındaki bilginin yaygınlaşmasına da engel olmuştur (Üngör, 1999). Ancak cumhuriyetin ilanından sonra konservatuvar çatısı altında akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonra çalgı yapımcılığında akademik ve alaylı¹ olmak üzere bir yol ayrımı oluştuğu görülmektedir. Bu çalışmanın konusunun “alaylı” ve “akademik” olarak irdelenmesinin sebebi ise uluslararası camiadan farklı dinamikler barındırmasıdır. Bunlardan en önemlisi ülkemizde çalgı yapım eğitimini, ağırlıklı olarak üniversitelerin üstlenmesidir. Uluslararası camiada ise bu sürecine özellikle Batı’da

¹ Osmanlı döneminde “alaylı”; ciddi bir askerî eğitimden geçmeden subaylık alanlar için kullanılmıştır. Savaş dönemlerinde askeri kullardan yetişenlerin sayısı yetmeyince bu gibi yöntemlerle düzensiz subaylar görevlendirilmiştir. Bu sebeple halk dilinde “alaylı” ve “mektepli” diye bir ayrım başlamıştır. “Alaylılık,” orduda başıbozukluğa ve düzensizliğe yakın görülür. Halk arasında mesleki eğitimden geçmeden bir işte yükselenler için kullanılmaktadır.

Orta Çağ' dan bu yana zanaatkarlık üzerine şekillendiği ve usta-çırak ilişkisi üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Diğer yandan Avrupa çalgı yapım geleneğinden dilimize aktarılan lutiye² kavramının ise ülkemizde daha çok akademik ortamlarda kullanılmaya başlandığı görülür. Kelimenin kökeni olan “lut” sözcüğü lut/ud ve keman yapımcılığın- dan türemiş olsa da günümüzde sadece telli/yaylı çalgılar için değil diğer birçok çalgı sınıfı içinde kullanılmaktadır.

Bu perspektifte ülkemizdeki çalgı yapım alan yazınına/literatürüne bakıldığında; Acar (2016) “*Konya İli Rebap ve Klasik Kemençe Ustalarının İncelenmesi*” adlı çalışmasında nitel araştırma yaklaşımı kullanılmış ve veriler görüşme yoluyla elde edilerek yorumlanmıştır. Bu çalışma Rebap ve klasik kemençe çalgı yapımcıların teknikleri hakkında bilgi verir.

Akyol & Barış (2013), “*Türkiye’de Yaylı Çalgı Yapımı Üzerine Eğitim Veren Kurumlar*” adlı araştırma tezinde veri toplama aracı olarak akademideki çalgı yapımcılar ile görüşme sağlanmış kayıt yoluyla elde edilen veriler ve yapılan kaynak taramaları ile oluşan dokümanlar araştırmada kullanılmıştır. Bu tezde; Türkiye’de yaylı çalgı yapımı eğitimi vermekte olan kurumların günümüzdeki durumları incelenmiş, kurumların ülkemiz açısından önemi ve katkısı sorgulanmıştır.

Alaskan (2013), “*Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırak İlişkisi*” adlı makalesinde çalgı yapımcılığının dünya üzerinde değişik ülkelerdeki durumu ve ülkemizdeki okullaşma süreci anlatılmıştır.

Baş (2018) ise ud yapımcısı Güven Yetişkin usta ile yaptığı söyleşisinde kaynak tarama ve yerel ustalarla görüşme yapılarak veriler toplanmıştır. Makalede farklı çalgıların yapım ustalarının bilgi ve becerileri ve kullandığı teknikler ortaya konulmuştur.

Çağlar (2021)’in “*Ordu İli Geleneksel Çalgı Yapımcılığı*” yüksek lisans araştırma tezinde ise veriler, literatür taraması ve görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada Ordu ilindeki on çalgı yapım ustasının ürettikleri çalgı türlerine göre çalgı geliştirme konusundaki teknikleri ve yeni arayışları ortaya konulmuştur.

Dökmeci ve Akın (2021)’in “*Türkiye’de Çalgı Yapımının Gelişimi ve Lutiye’lik*” adlı kitap bölümünde yer alan araştırmasında da ilgili kaynaklar taranmıştır. Çalışmada; Çalgı Yapım mesleğinin ortaya çıkışı ve günümüze kadar olan gelişimi ve bu çalgıların bakım ve onarımını yapan lutiye’liğin tanımı, Osmanlıdan günümüze Türkiye de lutiye’liğin gelişimi üzerine araştırma yapılmıştır.

² TDK’daki anlamıyla “lutiye”; isim, Fransızca “luthier”; Çalgı onaran veya yapıp satan kimse. Farklı kesimlerce Fransızca ve İngilizce “luthier” terminolojisinin kullanımının tercih edilebildiği görülmektedir. Ancak Türk Dil Kurumundaki tanımıyla Türkçe’de çalgı yapımcı ve onarımcısı olarak; “lutiye”dir.

Geboloğlu (2017), “*Geleneksel Türk Müziğinde, Çalgı Yapım Geleneğini Yaşatan Kültür Temsilcileri*” makalesinde nitel araştırma, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma, Tokat ilindeki çalgı yapımcıların yaptığı geleneksel çalgılar ve bu geleneğin sürdürülebilmesi adına izlenebilecek yollar üzerinedir.

Işık ve Uslu (2012)’nin “*Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası*” adlı makalesinde de veriler ilgili kaynaklar taranmak suretiyle elde edilmiştir. Araştırmada çalgı yapımında kullanılan ağaçlar tanıtılmakta ve bu ağaçlarla ilgili Türk Müziği repertuvarına ait eserler listesi bulunmaktadır. Yayın olarak Çalgı Yapım Bibliyografisi adı altında 55 yayın ismi sunulmuştur.

Kalender (2001)’in “*Çalgı Yapım, Bakım ve Onarımı*” makalesinde ise çalgılar öncelikle sınıflandırılarak, bu çalgıların periyodik bakımları ve korunmaları hakkında bilgiler verilmiş, çalgı yapım konusunun müzik gelişimine olan etkenleri yorumlanmıştır.

Kaya (2011), 20. yüzyıldan günümüze “*İstanbul’da Kentsel Türk Makam Müziği Çalgı Yapımcılığında Karşılaşılan Sorunlar ve Giderilme Yolları*” adlı araştırma tezinde ilgili kaynakların tarayarak araştırmada; Türk Makam müziği alanında faaliyet gösteren çalgı yapımcıları ve usta icracılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerden yola çıkılmıştır. Çalgı yapımcılarının kullandığı malzemeler ve geliştirdikleri teknikler ile icracıların beklentileri ile değerlendirilen hususlar ortaya konulmuştur.

Koroğlu (2013) ise “*Çalgı Yapım Ustaları*” makalesinde; gözlem, görüşme formu, doküman analizi gibi nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Antalya ili merkez ilçelerinde yaşayan çalgı yapımcıların teknikleri ve yaşadıkları sorunlar ortaya konulmuştur.

Yeğin (2008), “*Çalgı Yapım Sanatımızın Sorunları Üzerine Bazı Görüşler*” adlı çalışmasında, Türk Müziği Düşünce ve Araştırma yazılarından oluşmaktadır. Bu çalışmada Çalgı Yapım Sanatının geleneksel yapısı ve ülkemizdeki çalgı yapım okullarının misyonu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Turan (2022), “*Çalgı Yapımında Çevre Dostu Biyo-kompozit Malzemelerin Kullanımı*” adlı makalesinde ormansızlaştırma ve çevre sorunları yüzünden değişen/dönüşen çalgı yapım pratiklerine odaklanmıştır. Bu gibi günümüz çevre sorunlarının çalgı yapım pratiklerine olan etkisini irdelemiş, akademik ve alaylı çalgı yapım pratiklerinin çok yakın bir zamanda bu dönüşüme ayak uydurmak zorunda kalacağını vurgulamıştır.

Tüzün, Maral ve Turan (2023)’in editörlüğünü yaptığı “*Barok Çalgılar Sergi Kataloğu*” ve bildiri kitabında Turan, Barok Çalgılar Atölyesi adlı bildirisinde, günümüzde yeneden keşfedilen Barok dönem müzik anlayışının ihtiyaçlarına koşut, yeni bir çalgı yapım pratiğine işaret ederken, ses ve tını odaklı, deneyselliğin ön plânda tutulduğu bir

konstrüksiyon ruhunun gerekliliğini savunmaktadır. Konvansiyonel çalgılar üzerine kurulu, eşit tampereman ses sistemi ve standartlaşmış bir çalgı yapım geleneğinin artık günümüz müziğine cevap veremediğini ya da yeterli olmadığını vurgular.

Genel olarak çalgı yapım alanında yapılan bu değerli çalışmaların yanı sıra günümüz hız ve teknoloji çağında, değişen/gelişen teknolojiler ve imkânlar doğrultusunda farklı bakış açıları doğmuştur. Son yıllardaki çalgı yapım çalışmalarının ise bu gibi değerlere odaklandığı görülmektedir.

Türkiye’de çalgı yapımı kurumsal anlamda ilk olarak 1943 yılında teknik lise adı altında faaliyetlerine başlamış daha sonraları Hacettepe Üniversitesi bünyesinde ilerlemiştir. 1975 yılı itibariyle de günümüzde üniversite kurumu olarak devam etmiştir. (Ak-yol, 2013, s. 3). Konservatuvarlarda bu bölüm örgün öğretime dahil edilmiştir. Tabi ki bu vesileyle bu bölümün bilimsel alt yapısını ve kültürünü oluşturma çabası biraz daha var olmaya başlamıştır. Başlangıçta yaylı çalgılar yapım onarım bölümü alanında eğitim veren bu bölümler hem geleneksel hem yenilikçi bir eğitim anlayışı ile daha geniş bir perspektiften, disiplinler arası yaklaşımı genişletmektedirler. Her ne kadar bu oluşum Türkiye de Avrupa ve Amerika’ya oranla geç başlasa da hız ve teknolojinin getirdiği yeni olanaklar doğrultusunda 21. Yüzyıl çalgı yapım pratikleri ülkemizde yeniden şekillenmektedir. Kuruluş yılına göre sıralarsak ülkemizde İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Çalgı Yapım Bölümü, Ege Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Çalgı Yapım Bölümü, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Çalgı Yapım Bölümü, şimdiki ismi Zonguldak Bülent Ecevit olan Kara-elmas Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Çalgı Yapım Bölümleri açılmıştır (Dökmeci ve Akın, 2021, s. 166).

Daha çok üniversiteler üzerinde şekillenen çalgı yapım alanı aynı zamanda alaylılık çalgı yapım alanlarına da katkı da bulunmuş, kimi zaman bu okullardan yetişen ve atölyeler açan öğrenciler alaylı olarak kendi çıraklarını yetiştirmeye başlamıştır. Daha çok Batı keman yapım ekolleri üzerinde şekillenen çalgı yapım alanı, bununla birlikte Türk Müziği çalgılarının da eğitimlerini vermektedir. Diğer yandan akademik ve alaylılık anlamında da rekabetçi yaklaşımların varlığı görülmektedir.

Diğer yandan Barok dönem çalgıları gibi erken dönem çalgılarının da yenilikçi bir perspektifte öğretim programlarına sokulduğu görülür. *Viola d’amore*, *viola da gamba*, barok lavta ve gitar gibi eski dönem çalgılarının yeni teknik ve estetik yaklaşımlarla üretildiği görülmektedir (Tonella Tüzün, Maral ve Turan, 2022, s. 7-14).

Ülkemizde alaylılığın, ticari olarak kârı ve üretim hızını arttırmak adına daha sık kullanılan teknoloji, makine ve alet kullanımının artık akademik alanda da araştırma odaklı kullanılmaya başlandığı; yeni malzeme ve teknolojilerin kullanımının yaygınlaştığı ve

geleneksel edimlerin yanında bu yaklaşımla yeni projelerin akademiler tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

Günümüz teknolojileri bakımından artık gün geçtikçe hayatlarımıza giren üç boyutlu yazıcı teknolojileri ise çalgı yapım alanının da kullanılmaya, ülkemiz ve dünya genelinde bu konuda çeşitli araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak geleneksel ve alaylılık çalgı yapım alanları için henüz çok yeni olan bu teknolojilerin kullanımının başını akademik alanlardaki araştırma projeleri çekmektedir. Fakat geleceğin en önemli teknolojilerinden birisi olan katmanlı imalat (üç boyutlu yazıcı) teknolojilerinin kullanımı, artık tükenen ormanlarla bugün tedarik edilmesi zorlaşan ağaçların yakın gelecekte temininin gittikçe zorlaşması ve maliyetlerin artması gibi sebeplerle ticari boyutta kullanımının kaçınılmaz olduğu görülmektedir (Turan, 2022, s. 418).

2. YÖNTEM

Bu araştırmada: çalışmanın içeriği ve varmak istediği sonuçlar doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı ve literatür taraması ile veri toplama araçlarının desteklendirildiği bir alan çalışması yapılmaktadır. Akademik düzeyde Çalgı Yapım ve Onarım ustaları ve Alaylı kökenli Çalgı Yapım ve Onarım ustaları ile görüşme yapılarak, bu konuda destekleyici kaynak taramaları ile veriler oluşturulmaktadır. Görüşme yani röportaj öncesinde hazırlanan sorular not alınmaktadır. Ses kaydı ile gerçekleştirilecek olan bu görüşme esnasında alınan notlar, kayıt altına alınmaktadır.

Bu araştırmanın evrenini; akademik ve alaylı, geleneksel ve yenilikçi çalgı yapımcıları oluşturmaktadır. Örneklemi ise; Türkiye’de 2000-2024 yılları arasında çalışmalar gerçekleştiren çalgı yapım onarım ustaları (lutiyeleler) oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan bu lutiyeleler, Türkiye’deki konservatuvarlarda çalgı yapım ve onarım dalında görev yapmaktadır. Alaylılık geçmişine de sahip olan akademisyen lutiyeleler; Dr. Öğr. Üyesi Emir Değirmenli, Dr. Öğr. Üyesi Murat Küçükebe, Öğr. Gör. Özgür Turan, Öğr. Gör. Rıza Yıldırımkaya olup hem alaylı hem de atölye sahibi olan lutiyeleler ise; Murat Yerden, Volkan Özdemir, Ercan Bilir ve Suat Çağlayan’dır. Bu lutiyeleler ile görüşme esnasında dört soru sorulmuş, elde edilen tüm veriler yazılı metin olarak sunulmuştur. Görüşme bireylerin, çeşitli konulardaki bilgi düşünce tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesinde en kestirme yol olarak kullanılagelmiştir (Karasar, 1994, s.166).

Araştırmanın problem cümlesi; Türkiye’de akademik ve alaylı çalgı yapım yaklaşımlarında mekân, çevre, üretim yöntemleri, eğitim-öğretim ve hammadde kullanımına yönelik farklılıklar var mıdır? Varsa ne gibi farklar gözlemlenmektedir? Sorusuna odaklanılmaktadır.

2.1. Sayıtlar

- Türkiyede akademik ve alaylı çalgı yapım pratiklerinde, mekân/atölye koşullarında önemli farklılıklar vardır.
- Akademik camia genel olarak eğitim ve araştırma çalışmalarına odaklanırken, alaylılık yaklaşımları geleneksel yöntemler, zanaatsal eğilimler ve sektörel gereksinimlere/koşullara göre şekillenmektedir.
- Yeni yöntem ve bilimsel çalışmalar ağırlıklı olarak akademik camia tarafından yapılabilmektedir.
- Çalgı yapımında alaylılık yaklaşımlarını sosyo-ekonomik koşullar belirlemektedir ve bilimsel/ar-ge çalışmaları yeterince yapılamamaktadır.
- 21. yüzyıl çalgı yapım pratikleri hız ve teknolojinin getirdiği yeni olanaklar doğrultusunda yeniden şekillenmektedir. Bu değişimin ilk iz düşümleri, yapılan akademik araştırma çalışmalarında kendini göstermektedir. Halen ağırlıklı olarak geleneksel hammaddeler kullanılıyor olsa da günümüzde farklı/yeni hammaddeler hızla yaygınlaşmaktadır.

3. BULGULAR

Bu çalışmada, çalgı yapımcıların ya da lutiyelerin deneyim ve tecrübelerinden faydalanmak, farklı ve ortak görüşleri ortaya koymak adına genel olarak mekân, çevre, üretim yöntemleri, eğitim-öğretim farklılıkları ve hammadde kullanımına yönelik olmak üzere aşağıdaki sorular hazırlanmıştır:

1. Çalgıların yapımı ve onarımı esnasında kullanılan atölye veya atölyelerin mekân ve çevre açısından fiziki yeterlilikleri nasıldır?
2. Fabrikasyon çalgıların yaygınlaşması ile el yapımı çalgılar daha az mı talep edilir olmuştur?
3. Çalgı yapım sanatında ustaların deneyim ve tecrübelerinden faydalanarak bir sonraki nesle aktarımı olan usta-çıraklık ilişkisi hangi aşamalardan geçmektedir?
4. Gelişen teknoloji ile enstrüman yapımında kullanılan hammaddeler nasıl değişikliğe uğramaktadır?

3.1. Çalgı Yapım Atölyelerinin Mekân ve Çevre Açısından Fiziki Yeterlilikleri

Türkiyede akademik ortamlar dışında çalgı yapımın sanatsal boyu ile ilgilenildiğini söylemek zordur. Ülkemizde bu alan daha çok bir sınaat/zanaat alanı olarak görülmekte ve daha çok üretim odaklı ticari atölyelerden oluşmaktadır. Mekân, atölye konusunda genellikle dükkân, ev ya da depo benzeri mekanlar kullanıldığı için bu gibi mekânlar çalgı yapımı için elverişli mekânlar değildir, daha büyük bir üretim kapasitesi söz konusu olduğunda ise iş, sanayi bölgelerine taşındığı için bambaşka bir boyut kazanmıştır. Özellikle havalandırma, ışık ve fiziki bakımdan bazı problemler yaşanmaktadır. Bu gibi sorunları, butik yapımcılar ve alaylı ustaları da atölyelerinde sıkça yaşamaktadır. Her ne kadar üniversitelerin olanakları sınırlı olsa da üniversiteler bu gibi sorunları gidermek adına iş güvenliğini de ön plana katarak yeni ve büyük kesim atölyeleri ile yeterli olanaklara kavuşmalarında destek vermeye çalışmaktadır (Ö. Turan, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Üniversite atölyelerinde ahşap kesimini sağlayacak el aletleri temin edilebilir durumdadır, fakat enstrümanların ses ölçümleri için gerekli olan, titreşim ve ses ölçümü ekipmanları yetersiz kalmaktadır (E. Değirmenli, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Ülkemizde koşulları yeterli hatta ileri düzeyde olan örnek atölyeler olabildiği gibi sağlıklı ve yetersiz koşullara sahip atölyelerin de olduğunu görebilmek mümkündür (M. Küçükkebe, şahsi görüşme, Mart 2024).

Üniversite çalgı yapımı ve onarımı bölümü bünyesinde, atölyelerde fiziki yeterlilik imkânlarına örnek olarak; ayrı atölye, çizim sınıfı, piyano sınıfı, cila laboratuvarı, kesim atölyesi ve kişi başına en az bir çalışma tezgâhı olan mevcut alanlar bulunmaktadır. Bu atölyelerde, çalgı yapımında kullanılan hammadde ve materyallere ulaşmakta zorluk çekmemektedirler (R. Yıldırımkaya, şahsi görüşme, Mart 2024).

Alaylı çalışan lutiyelerin, halihazırda kullanılan ve meslektaşlarının atölyeleri dahilinde birçok atölyeleri yeterli alana sahip değildir. Her türlü alet edevatın çalışmaya hazır şekilde açıkta durabileceği geniş alanlar hem zaman kazandırmakta hem de işin daha temiz çıkmasının yolunu açmaktadır. Ulaşılabilir olabilmek için seçilen muhitlerdeki maliyetlerin yüksek olması, olması gerekenden dar atölyelerde çalışmaya zorlamaktadır. Bu yüzden kompakt düşünmek, yardımcı alet ve aparatları her seferinde kurup, iş sonrası kaldırmak ve hatta zaman zaman bazı projelerden vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar. Şehir merkezinde bir atölye yerine kırsala giden bazı meslektaşları, daha geniş atölyelerde rahatça çalışabilmektedirler ancak bu kez de ortaya çıkan sazları değerlendirmek için icracılar atölyeye ulaşamamaktadır. Geri bildirim olmadan üretmeye devam etmek bir lutiye için talihsiz bir durum oluşturabilir. Bu sebeple, uzak bir yerde geniş atölyede

çalışmanın bütün avantajlarına rağmen, ulaşılabilir olamamak dezavantajlı bir durum yaratabilmektedir (M. Yerden, şahsi görüşme, Mart 2024).

Müşteri ulaşımına elverişli olması açısından atölyelerinin konumu önemlidir. Fiziki açıdan ışıklandırma ve havalandırmanın iyi olması, bununla birlikte malzeme tedarikini sağlayabilmek lutiyelerin işini kolaylaştırmaktadır (V. Özdemir, şahsi görüşme, Mart 2024).

Alaylı lutiyelerin sahip oldukları atölyeler, küçük esnaf ve zanaat atölyeleri olduğu için, ahşapları kesim esnasında çıkan tozdan dolayı yontu ve kesim atölyeleri farklı yerlerde olmak zorundadır. Bunun yanında organik materyaller ile uğraşıldığı için hatanın geri dönüşü pek fazla yoktur. Bu yüzden atölyelerin sakin, düzenli ve aydınlık olması lutiyelerin çalışma koşullarını kolaylaştırmaktadır (E. Bilir, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Alaylı lutiyelerin sahip oldukları atölyeler her ne kadar makul düzeyde olsa da küresel ısınma ile büyük şehirler de çölleşmeye başladığından nem oranları dengelenememektedir. Çünkü lutiyeler, ahşap kaynaklı materyaller ile çalıştıkları için %40 ve %50 arası nem oranlarını tercih etmektedirler. Enstrümanın başlangıcından bitimine kadar olan süreçte, belli bir nem oranını dengelemek için bazen klimaları kullanmak zorunda kalmaktadırlar (S. Çağlayan, şahsi görüşme, Eylül 2023).

3.2. Fabrikasyon Çalgıların Yaygınlaşması ve El Yapımı Çalgılar

El yapımı çalgılar 2000'li yıllara kadar çok değerli kılınmıştır. Fakat 2000 yılından sonra Çin, Kore, Endonezya vb. gibi ülkeler atağa geçerek, her müzisyen sınıfına uygun (amatör, öğrenci, profesyonel) hızlı, görece kaliteli ve pratik çözümler bulmaya başlamışlardır. Böylece ekonomik dar boğazda, düşük veya orta gelir düzeyine sahip ailelerin enstrüman tedariki kolaylaşmış, bu da müziğin ve çalgıların yaygınlaşması adına pozitif bir durum oluşturmuştur. Fakat diğer bir yandan da Çin, Kore, Endonezya vb. gibi ülkelerin hızlı üretim kabiliyeti ve buna koşut malzeme kalitesini düşürmesi, bu çalgılardaki işçiliği de gün geçtikçe düşürmüştür, böylece el yapımı ile seri üretim atölyeleri arasındaki farklar açılmıştır. Bu butik esnaf atölyelerinin lehine bir durum yaratmıştır. El yapımı enstrümanlar 3, 6 ay ya da 1 sene de bitirilebilirken, fabrikasyon çalgı üreten yerler günde yüzlerce çalgı çıkarmaktadır, dolayısıyla bu çalgılarda işçilik, malzeme ve ses kaliteleri bakımından tamamen farklı sonuçlar yaratmaktadır. Atölyelerin üretim kapasitelerini 3 kategoriye ayırmak gerekmektedir, bunlar;

a) Fabrikasyon üretimi olanlar: Çin, Kore, Endonezya vb. ülkeler. Günde 500 adetten fazla üretim yapan atölyeler.

b) Özel/seri üretim yapan atölyeler: Çin, Kore, Endonezya, Romanya, İtalya, Almanya,

Fransa, Singapur, Türkiye, Amerika vb. gibi ülkelerdeki orta ölçekteki özel atölyeler. Ayda 500 adet ve yakını üretim yapan atölyeler.

c) Butik atölyeler: Özel çalışan, tamamen ya da yarı el yapımı çalışan lutiyeler. Yılda çalışmasına göre değişmekle birlikte birkaç tane ya da 24-48 adet vb. düşük sayılarda yüksek kalite de enstrüman çıkarabilenler.

Bu bağlamda; bu kategorilere göre, katma değerler, fiyatlandırmalar ve müşteri profilleri tamamen farklılaşmaktadır (Ö. Turan, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Çalgı türlerine bağlı olarak özellikle özel seri üretim yapan büyük firmalar, ağaçların kalite kontrolünü yaparak sürece başlarken, çeşitli akustik ve ölçüm tekniklerini bu üretim sürecine dahil etmektedirler. Bu tip seri üretim çalgılarındaki ölçümsel tutarlılık ve akustik yapının gelişimi de ister istemez el yapımı çalgıların daha az tercih edilir olmasına sebep olmaktadır. Örneğin gitar ve keman gibi seri üretimi yoğun olan çalgılarda, el yapımı bir çalgının satılması esnasında daha önce sekiz birim ses kalitesi ve görüntüsüne sahip olanlar daha rahat satılabilirken, özel seri üretimler bu değeri daha çok yukarıya taşımaktadır. Bu tip üretim şekliyle çalgılar belli bir kaliteyi yakalamakta ve bu rekabet süreci lutiyeleri çok çok daha iyi enstrümanlar yapmaya zorlamaktadır (E. Değirmenli, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Fabrikasyon tanımının altını çizmek gerekirse hiçbir “fabrikasyon” üretim biçimi, kaba kesimi yapılmış bir ahşap parçayı, doğrudan çalgıya çevirme imkânı vermediği için dolayısıyla el değmeden gerçekleştirilecek, insan elinin yer almadığı, otomasyon üretim sistemi, çalgı üretim endüstrisi içerisinde henüz yer almamaktadır. Bu noktada endüstriyel çalgı üretim sistemini tanımlama açısından “fabrikasyon” terimi yetersiz kalmakta ve yaygın kabulün, fabrikasyon üretimle el yapımı üretim arasında bir karşıtlık göstermektedir. Halbuki endüstriyel üretim prensibinin benimsendiği atölyelerde üretilen çalgıya göre değişen dereceleri ile uygulama aşamasında kısmen elle üretilmekte, ancak çalgılar geleneksel olandan farklı şekilde, bir “usta adı” yerine çoğu zaman bir “firma adı” taşımaktadır. Yani fabrikasyon çalgılar kişi ismi taşımayan, fason üretilmiş içinde firma adı yazan çalgılardır. Öte yandan birçok örnekten hareketle “el yapımı” şeklindeki tanımı da bazen iyi çalgıyı tarif etme noktasında yetersiz kalmaktadır. Bazı fabrikasyon çalgılar, bir müzik aleti olarak kötü bir el yapımı çalgıdan daha üstün niteliklere sahip olabilmektedir. Bu bağlamda temel ölçütler; kaliteli malzeme seçimi, çalgının deneyimli iyi bir usta elinden çıkmış olması, yüksek konsantrasyon ve özenle çalışılması olarak da nitelendirilebilir (M. Küçükebe, şahsi görüşme, Mart 2024).

Fabrikasyon üretimi çalgılar düşük maliyeti, seri hızlı üretimi ve bu sayede ulaşabildiği insan sayısı değerlendirildiğinde ön plana çıkmış gibi görünmektedir. Bu yönüyle

bakıldığında el yapımı çalgıya olan talepte de bir düşüşe sebep olmaktadır. Diğer bir yandan, el yapımı bir çalgı, malzeme seçimi, işçilik ve müzikal kalitesi ile profesyonel müzisyenler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Örneğin, iyi el işçiliğine sahip bir keman, fabrikasyon kemana göre müzikal kalitesi ve sanatsal değeri bakımından daha fazla nitelik taşımaktadır. Bu da tercih edilme sebepleri olarak değerlendirilebilir (R. Yıldırımkaya, şahsi görüşme, Mart 2024).

Fabrikasyon diye nitelendirilen, butik olmayan bir üretim sürecinin sonucunda üretilen sazlar, müziğe hevesli insanların bütçeleri için de tercih sebebi olarak gibi görünse de öğrenmeye bu sazlarla başlayanlar, takip eden süreçte mutlaka iyi bir atölyeden enstrüman almak için heveslenmektedirler. Çünkü öğrenme sürecinde gördüğü el yapımı sazlarla ister istemez mukayese edip ileri seviyeler için mutlaka daha iyi bir saz arayışına girebilmektedirler. Bu bağlamda; eğer başlanan «fabrikasyon» saz, asgari çalış konforu ve ölçülerin dışında üretilmiş bir enstrüman ise, bu kez de ortalama yetenekteki insanların motivasyonunu kaybetmesine neden olmaktadır ve normalde çalabilecek bir talebenin bütün hevesini de kaçırabilmektedir. Böylelikle daha sürecin başında seçilen kötü enstrümandan dolayı öğrenme sürecinin başlamadan da sonlanabilmektedir. Bu taraftan bakıldığında, asgari kalitenin üzerinde yapılan fabrikasyon enstrümanların yaygınlaşması, butik üreticinin lehine de sonuçlanabilir ve arada kapanamayacak bir fark yaratabilir. Bu farkı yaratmak için de lutiyelerin kendilerini en iyi biçimde geliştirmesi gerekmektedir (M. Yerden, şahsi görüşme, Mart 2024).

Belli ölçülerin otomasyonu ile yapılan fabrikasyon çalgılarda enstrüman yapımında kullanılan malzemelerin organik doğallığından dolayı bir standart işlemde daha çok, özel çözümler gerekmektedir (V. Özdemir, şahsi görüşme, Mart 2024).

Günümüzde müzikle uğraşanların (piyasa da müzik yapan amatörler, öğrenciler vb.) el yapımı enstrümanlara gelir seviyeleri yetmediği için, fabrikasyon çalgılara talepleri daha fazla olmaktadır. Bu da talebe cevap vermek için ortaya çıkan bir durumdur. Fakat lutiyelerin hammaddeyi değerlendirme şekillerinde farklılıklar vardır ve teknoloji sayesinde, lazer kesimle artık ahşabı daha kolay şekillendirmektedirler. Genellikle Türk müziği enstrümanları üzerine çalışan alaylı ustaları, bu çalgılarında Türkiye'de yetişen yöresel ağaçları, tür ve çeşitliliği ile bu coğrafyaya özgün olması ve kolay ulaşılabilirliğinden dolayı daha fazla tercih etmektedirler (E. Bilir, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Fabrikalar kurulduğu zaman enstrüman fiyatlarının düşmesi ve yoğun miktarda müşteri taleplerini karşılaması özellikle keman yapımcılarını olumlu anlamda etkilememiştir (S. Çağlayan, şahsi görüşme Eylül 2023).

3.3. Çalgı Yapım Sanatında Usta-Çırac İlişkisi ve Deneyimin Aktarımı

Üniversitelerdeki çalgı yapımı eğitimi, hoca-öğrenci ilişkisi fakat alaylılıkta usta-çırak ilişkisi üzerine kurulmaktadır. Okuldan çıkmış bir lutiye, eğer bu mesleği yapmayı tercih ediyorsa daha akademik, daha bilimsel ya da daha disiplinli yaklaşmaktadır. Alaylılıkta ya da usta-çırak ilişkisinde ise, her şey ustanın mesleğine olan yaklaşımı ile alakalıdır. Yani usta bir işi nasıl yapıyorsa çırak da öyle yapma fikrine alışmakta, belki sonrasında zamanla kendini daha da geliştirebilmektedir. Diğer yandan akademide, öğrenciler farklı eğitimlere, öğretmenlere ya da lutiyelere yönlendirilmekte, değişim programları ile farklı ülkelere gidip farklı lutiyeleer ile çalışabilme imkânı bulabilmektedirler. Öğrenci geniş bir perspektifte bakabilmesi için, araştırmalar, projeler yapmakta ve bilişim çağıyla birlikte her şey değişmektedir. Örneğin 2007 yılından sonra sosyal medya ortamlarının eğitime olan katkısıyla, internet yoluyla öğrenciler İtalya'daki, Almanya'daki ya da Amerika'daki lutiyeleeri gözlemleyebilmektedirler ve dolayısıyla internette büyük bir arşiv oluşmaktadır. 2007'den önce çalgı yapım bölümlerinde hoca-öğrenci ilişkisi usta-çırak ilişkisine benzer kalıplar ve ezbere söylemler üzerinden ilerlerken, sonrasında eğitim daha bilimsel bir perspektif kazanmıştır. Diğer yandan örneğin çalgı yapım bölümündeki öğrencilerin akademiden kazanımları olarak, birinci sınıftan itibaren aldıkları: ahşap teknolojisi, çalgı teknolojileri, kompozit malzemeler, görsel tasarım, duysal tasarım, bilgisayar destekli enstrüman modelleme, sanat ve tasarım tarihi vb. diğer kavramsal ağırlıklı dersleri, belli sistematik bir programla gördükleri için bu işi yaparken belli bilimsel yöntemleri sorgulayarak araştırmaktadırlar (Ö. Turan, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Çalgı yapımında bir şablon geleneği vardır. Daha önce defalarca yapılarak test edilen, ergonomik ve akustik olarak belirlenmiş ölçüleri almak önemli bir kavramdır ve usta-çırak ilişkisinde bu yapı rahatlıkla kurulabilmektedir. Bunun yanında ağacın görsel seçim bilgileri, öz ışını, damar sıklığı ve benzeri gibi oluşumlar da buna dahildir. Buradaki fark ustanın öznel yaklaşımıdır ve aktarım olarak kayıp yaşanabilmektedir. Bu yüzden bu yapıları sayısal değerlere dönüştürerek yazıya dökmek, gelecek kuşaklara aktarmada yardımcı olacaktır. Bunun yanında usta-çırak ilişkisinde çok fazla sirkülasyon olmaktadır. Çıracılar çok fazla durmadığından, bu oluşumu iyi irdelemek zaman almaktadır (E. Değirmenli, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Usta-çırak ilişkisinde söz konu aşamaları düzenleyen bir resmi kurum ya da mevzuat yoktur bununla birlikte piyasa atölyelerinde de bu geçişi “katı bir gelenekle ilişkili olacak şekilde düzenleyen” belirgin norm ve uygulamalar da bulunmamaktadır. Bu işe ilgi duyan biri, örneğin bir bağlama atölyesini ele alırsak; atölyenin en küçük işleriyle meşgul olacak şekilde mesleğe girer, bilgi ve deneyimi arttıkça, ilgi ve becerisine göre, üretim aşamalarının sadece bir kısmında yer almak üzere cilalama, tekne çekme, perde

bağlama ya da sap takma vs. gibi bir işe yönelir ve başarısı nispetinde zamanla kalfa ya da usta olarak anılmaya başlar. Ya da bu kişi, üretimle ilişkili tüm aşamaları öğrenerek, yine becerisi nispetinde ilerler ve mesleki çevre içerisinde kendi yerini alır. Bu kişi becerikli ise ve kendini yaptığı işlerle, içinde olduğu çevreye kanıtlayabildiyse ustalaşır ve usta olarak anılır. Diğer bir seçenek ise meslekten ayrılmak ya da sıra işi yapan bir kişi olarak anılmaktır. Öte yandan sıra işi yapmaya yönelen, yani ucuz çalgıların yapımına yönelen ve çok yüksek sayıda çalgı üreten atölyelerin kıymetli elemanı olan, çok maharetli kişiler de bulunmaktadır ve bu kişilere de sıra ustası denilmektedir (M. Küçükebe, şahsi görüşme, Mart 2024).

İlk aşamada usta belirli bir yetenek ve ilgiye sahip çırak seçmektedir. Bunun takibinde çırak daha çok gözlemci olarak öğrenme sürecine girerek, yapılan çalgıyı tanıma, aletlerin isimleri, kullanımları, atölye düzeni, hammadde seçimi gibi temel konuları da öğrenmektedir. Bir sonraki aşamada ise ustasının gözetimi ile birlikte uygulamalara başlayıp pratik yapmaktadır. Uygulamalarla edindiği tecrübeler ile kendi başına çalışmaya başlayarak ve detaylı işçilik çalışmalarıyla işinde uzmanlaşarak tecrübelerini paylaşabilmektedir (R.Yıldırımkaya, şahsi görüşme, Mart 2024).

Usta çırak ilişkisinde belli zamana yayılmış bir öğrenme süreci gerçekleşmektedir, sadece bir enstrüman yapmayı öğrenmenin yanında ayrıca yapılan enstrümanların satışı ve diğer tüm insan ilişkileri de ancak atölyelerde görülebilecek ve son derece önem arz eden bir süreçtir. Öğrenmeye hevesli kişi çıraklıkla işe başlayıp bütün üretim sürecine tanıklık ederken, yıllar içinde kendi tercihlerini belirlemektedir. Teorik bilgisini defalarca uygulama imkânı bulduğu mecralarda gerçek bilgiye ve deneyime ulaşır ve bir lutiyenin en önemli mirası, edindiği deneyimleridir. Usta-çırak ilişkisinde de yılların deneyimi, ustanın kendisinden aracısız olarak çırağa geçmektedir. Bu süreç meselesi ve kuralları, formülü olmayan bir öğrenme modeli olarak şekillenmektedir (M. Yerden, şahsi görüşme, Mart 2024).

Çalgı yapım ustalığı iki biçimde öğrenilmektedir. Bunlardan biri konservatuvar çalgı yapımı bölümlerinde akademik olarak, ikincisi ise geleneksel usta çırak ilişkisi yoluyla öğrenilmektedir. Akademik yolla öğreniminin kimi metot ve teknikleri uluslararası standartlarda kalibre etse de bu tip bir öğrenme, öğrencinin bazen tecrübe yönünü kısıtlı bırakmaktadır. Çalgı yapımı, her an değişen koşullara karşı sağduyu geliştiren ustalar tarafından en iyi şekilde icra edilmekte, bu sağduyu geleneksel öğrenme biçimi olan usta çırak ilişkisiyle etkin olarak gelişmektedir. Çıraklık öğreniminin, ilk aşaması gözlem, ustalığın ilk edinimi ise keskin iş görgüsüdür. Bir çalgının müzikal karakterini kazandıran kritik işleri olduğu gibi çalgının yapısını oluşturan temel inşa süreçleri de var olmaktadır. Çıraklık öğreniminin ikinci aşamasında da bu çalgının inşa süreci gerçekleşir.

Üçüncü aşamasında, usta nezaretinde, ustadan tavsiye ve rehberlik alarak sıfırdan çalgıyı bitirmek ve bu aşamaların sonrasında ömür boyu öğrenme ve kendini geliştirme süreciyle devam etmektedir (V. Özdemir, şahsi görüşme, Mart 2024).

Sanatta usta-çırak ilişkisi çok değerlidir ve geçmiş tarihe bakıldığında anlaşılır bilgi aktarımı önemlidir. Üniversiteler de buna bilimsel yol katarak yani bilgileri kitaplaştırılarak kayda almaktadır. Usta-çırak ilişkisi aşamalarında; fiziki kabiliyet ve fiziki uygulama çok önemlidir ve yeterliliği zaman içerisinde belli olmaktadır. Alaylı yetişenlerin çırak skalası bazen 60 yaşında bazen 40 yaşında bazen de konservatuvar sınavlarına hazırlanan çıraklar olarak çeşitlenmektedir (E. Bilir, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Farklı yaş skalaları ile bu iş yalnız bir iştir. Arkadaş ortamında belli bir şekilde çırak ustasını taklit ederek gelişmektedir (S. Çağlayan, şahsi görüşme Eylül 2023).

3.4. Çalgı Yapımında Gelişen Teknolojiler ve Hammaddelerdeki Değişimler

Dünya koşulları ve tükenen materyaller, lutiyeleleri farklı malzeme arayışlarına yönlendirmektedir. Lutiyeleler geleneği korurken, yenilikçi de olmaya çalışmaktadır dolayısıyla enstrüman ve tını algılayış biçimi de bununla birlikte değişmektedir. Bugünün dünyasında sunulan yöntemleri, körü körüne irdelenmeden uygulayıp sadece kültür ve teknoloji tüketicisi olunursa bilimsel ve kültürel açıdan ilerlemek mümkün olamamaktadır. Gelenek denilen yapının da kendi döneminin koşullarına ayak uydurması gerekmektedir. Ancak ülkemizde maalesef çalgı yapım alanında bu gibi değişimlere çok az tanıklık edilmektedir. Tüm yenilikleri önce ithal edip sonra denemeye çalışmak da tüketici konumuna düşürebilmektedir. Örneğin; gün geçtikçe tedariki azalan ağaçlar, hayvanın yürek zarı, bol su isteyen kabak gibi doğal malzemeler tükendiğinde “kabak keman” gibi bir çalgı geleneğinin yok oluşu ile karşı karşıya kalınabilir. Bu yüzden farklı malzeme teknolojileri üzerine çok daha fazla çalışmalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ö. Turan, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Akustik açıdan iyi bir malzemeye ihtiyaç olduğunda da ağaçların bazı türlerinin kesimi artık yasaklandığından mastergreat ağaçları bulmak zorlaşmaktadır ve bu yüzden alternatif malzeme üzerine çalışılması gerekmektedir. Bu konuda karbon fiber ya da hibrit teknolojileri gelişmektedir. Tınısal öğelerinin de farklı olduğu farklı malzemeler ile çalışmak ağaçları da öğretmektedir. Örneğin, karbon fiberden geleneksel ud sesi alınabilmekte, farklı malzemeler kullanıldığında da geleneksel yapımla ilgili bilgi edinilebilmektedir (E. Değirmenli, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Karbon gibi akustik açıdan kabul edilebilir sonuçlar verdiği söylenen ve ahşaba göre daha dayanıklı olan bu hammadde artık yaygın biçimde denenmektedir. Çalgıların aşınmaya yatkın bölgelerinde, doğal olanlarını kopyalayacak biçimde sedef, kemik, fildişi,

bağa vb. hammaddelerin benzerleri üretilip kullanılmakta ve bu malzemelerin kullanımını çalgı yapımcıları tarafından da uygun bulunmaktadır. Bu değişimlerin yanında yeni vernikleme yöntemleri de vardır. Geçmişte doğal içeriklerle hazırlanan geleneksel verniklerin ya da renklendiricilerin yerini kimyasal ve sentetik ürünler almaktadır. Bu yöntemlerin bazıları kabul görerek, kitle üretimini mümkün kılan yöntemler olarak hâlâ takip edilmektedir. Bu her ne kadar doğal kaynakların korunması olarak düşünülse de bu kullanılan sentetik ürünler ekolojik değildir. Her çalgı yapımcısının ahşap kullanımını azaltacak farklı çözümler arama ve gereksiz ağaç kesilmesini engellenme gayesi içinde olması gerekmektedir. Ancak bunun yolunun doğaya çok zararı dokunan, çok fazla zararlı atık maddenin ortaya çıkmasına sebep olan sentetik maddelerin kullanımını yaygınlaştırmak, teşvik edici girişimlerde bulunmak ya da onaylamak şeklinde olmaması gerekmektedir. Her çalgı yapımcısının, gelecek nesillerin sağlıklı bir çevre içinde yaşayabilmesi için ekolojik dengeyi gözetecek biçimde çalgı üretmeyi benimsemesi en doğrusu olacaktır (M. Küçükebe, şahsi görüşme, Mart 2024).

Gelişen teknoloji ile birlikte çalgı yapımcılığında kullanılabilen kompozit, karbon fiber gibi bu tür malzemeler, nem alma oranları düşük, daha dayanıklı, daha hafif ve farklı akustik sese sahip özelliktedirler. Ancak özellikle keman yapımı gibi geleneksel yöntem ve hammaddelerin daha çok kullanıldığı çalgılarda bu türden malzemeler, enstrümanın aksesuar kısımlarında daha fazla kullanılmaktadır (R. Yıldırımkaya, şahsi görüşme, Mart 2024).

Teknolojik gelişmeler ile aynı zamanda, hızlı kuruyan akustik olarak çok daha iyi tutkallar ve cilalar üretilmekte, ağaçların doğru kesilmesi, kurutulması, akustik açıdan daha kullanışlı hale getirilmesine de katkı sağlamaktadır. Son derece iyi ton üreten ve çalış konforunu da arttıran teller üretilmektedir (M. Yerden, şahsi görüşme, Mart 2024).

Bu gelişmeler çalgı yapımcıların işini kolaylaştıran makine, takım ve aletlerin gelişimini sağlamakta ve çalgı telleri gibi endüstriyel malzemelerinde kalitesini arttırmaktadır (V. Özdemir, şahsi görüşme, Mart 2024).

Ahşabın saklama koşulları çalgı yapımcılar için önemlidir, çünkü doğru şartlarda bekletilmediyse kuruma esnasında deformasyonlar ve form bozukluklarına neden olabilmektedir. Ağacın türü ve yoğunluğuna bağlı olarak kuruma süreci gölgeli ortamda, ortalama 5 seneyi bulabilmektedir. Gelişen teknoloji ile çalgı yapımcılar ahşabı lazer kesimle hem daha kolay şekillendirebilmekte hem de saklama koşullarını kurdukları sistemle daha rahat oluşturabilmektedirler (E. Bilir, şahsi görüşme, Eylül 2023).

Kaliteli ahşaba eskisi kadar kolay ulaşamadığı için alternatif yöntemler, geleneksel el

işçiliği ile çalışan ustaları, yenilikçi uygulamalara olumlu bakmaya mecbur bırakmaktadır. Gelişen teknolojiyle beraber alternatif malzeme olarak kullanılan karbon fiber gibi malzemeler enstrümanlarda uzun ömürlülüğü ve dayanıklılığı arttırmaktadır. Türk müziği enstrümanlarında ulaşılabilir ve uygun olduğu için yöresel ağaçların kullanımı tercih edilse de akustik malzeme arayışı adına daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir (S. Çağlayan, şahsi görüşme Eylül 2023).

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'de 2000-2024 yılları arasında çalışmalar gerçekleştiren akademik ve alaylı yapım onarım ustalarının (lutiyelerin) yaklaşım biçimleri ve bakış açıları betimsel analiz yönüyle incelenmiştir. Farklı bakış açılarının sorgulanması yöneltlen soruların cevapları ile çok yönlü bir biçimde irdelenmiştir. Lutiyelerle yapılan birebir görüşmeler, kimi zaman alternatif kimi zamansa paralel yaklaşımlar ile bazı ayrımları ortaya çıkarmıştır.

Eğitim ve araştırmaya odaklanan ve koşulları buna göre oluşturulan akademik camianın yanında, geleneksel yöntemler, zanaatsal eğilimler ve sektörel gereksinimlere göre şekillenen ve alaylı yaklaşımı ile bu işi serbest meslek edindiren yapılar da yoğunluktadır. Bu yaklaşımı o bölgenin kültürü, coğrafyası ve sosyo ekonomik koşulları da belirlemektedir. Türkiye'de de daha çok geleneksel pratiği sürdürmeye çalışan bu camia usta- çırak ilişkisi ile tek yönlü bir biçimde şekillenmektedir. Çırak ustasının öznel yaklaşımı ile tecrübe kazanıp, duygusal bir yaklaşım ile yola çıkabilir. Piyasa da yaptığı işlerle var olmaya çalışır. Tabi ki alaylı grubuna dahil olan bilimsel kaynaklarla kendini geliştirmiş bu işi titizlikle yapan ustaların yanı sıra, ticari ve üretim amaç odaklı ustalar da mevcuttur. Öte yandan günümüzde güncel medya araçlarıyla kendini geliştiren ve kendi kendine alaylı olarak bu mesleği yapan ustalarda bulunmaktadır.

Akademik camiadaki çalgı yapımcılar butik/özel enstrüman yapım alanlarıyla ilgilenmelerinin yanı sıra organoloji, ar-ge, akustik fizik, kavramsal ve sanatsal çalışmalar da gerçekleştirmektedirler.

Enstrüman yapımında kullanılan ağaçlar özel ağaçlardır ve akustik açıdan iyi bir malzemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat 2000 yılından sonra küresel ısınma ve iklim şartları sebebi ile ormanlardaki kesimler ciddi bir biçimde yasaklanmaya başlamıştır. Giderek bu yasaklanmalardan dolayı üst kalite ağaçlara ulaşmak lutiyeler için zorlaşmıştır. Bu vesileyle gelişen teknoloji ile alternatif malzemeye bakış, lutiyelerin alanını yenilikçi anlamda çeşitlendirmektedir.

Alaylı grubunun atölyeleri genellikle kendi çapında küçük işletmeler konumundadır. Müşteri talebine göre edinimleri şekillenmektedir. Sektörel gereksinimine göre piyasada var olmaktadır. Genellikle Türk müziği enstrümanlarına odaklanan alaylı lutiyeler, bu enstrümanlar için kendi coğrafyamıza ait yerli ağaçları tercih etmektedirler. Bu enstrümanların bu kültürle şekillenip, yöresel olarak bu kimlikle ton bulduklarını düşünmektedirler. Tabi hammaddeye daha kolay ulaşılabilir olması ve yurt dışından talep edilen ahşaba göre daha ucuz olması da buna etkindir.

Alaylılıkta usta çırak ilişkisi, okulda ise öğretmen/öğretim elemanı öğrenci ilişkisi çeşitli süreçlerden gerçekleşmektedir. Akademilerdeki öğrenciler, bilimsel ve kavramsal arka planı öğrenmek adına birinci sınıftan itibaren çalgı teknolojileri, görsel tasarım, duysal tasarım, akustik fizik ve organoloji gibi birtakım dersleri hazır sunulmuş programla belli bir sistemde öğrenmektedirler. Disiplinli bir atölye kültürü alırken ve bu işi yaparken, belli bilimsel yöntemleri sorgulayarak araştırmaktadırlar. Uzman ve profesyonel eğitim alan öğretim elemanlarından ders almaktadırlar.

Bunun yanında saha verilerine göre piyasada var olmaya çalışan alaylı ustalar, her ne kadar kendi olanakları ile bilgi birikimlerini geliştirseler de pratik yapma konusunda daha fazla zaman harcayarak, onarıma gelen enstrümanların çeşitliliği ve amatör ve profesyonel anlamda müzik yapan müşterilerinin talepleri doğrultusunda deneyim ve tecrübe kazanmaktadırlar. Bu bağlamda; küresel endüstrinin geldiği nokta ve teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte bugün dünyada fabrikasyon çalgılar sayesinde yoğun miktarda müşteri profili oluşmaktadır. Çalgılara kolay erişim, müzik eğitimi ve çalgıların yaygınlaşması adına olumlu bir etki yaratmaktadır. Seri üretim ya da endüstriyel üretim biçiminin temel özelliklerini benimseyecek şekilde üretilmiş çalgıların yaygınlaşması ve oluşan rekabet süreci, geleneksel edinimlerle çalışan ustaları daha iyi enstrümanlar yapmaya zorlamaktadır.

Akademik ve alaylı lutiyeler arasındaki farklı bakış açıları; geleneksel el işçiliği ile yenilikçi ve bilimsel yaklaşım arasında bir denge oluşturmaktadır. Kaliteli ve müzikal açıdan tatmin edici enstrümanlar üretmeyi amaçlayan her iki yaklaşım biçimi, çalgı yapımcılığı alanında çeşitliliği ve zenginliği arttırmaktadır.

Genellikle üniversiteler üzerinde şekillenen çalgı yapımcılığı, alaylı çalgı yapımcılığı alanlarına da katkıda bulunmaktadır. Kimi zaman bu okullardan yetişen ve atölyeler açan öğrenciler de alaylı olarak kendi çıraklarını yetiştirmektedirler. Bu durum da çalgı yapımı eğitimi veren kurumların önemini arttırmaktadır.

Bir öneri olarak; Türkiye'deki akademik ve alaylı lutiyelerin bilgi paylaşımında bulunabilme ve ortak çalışmalar yapabilmeleri adına çalıştaylar düzenlenerek alanın problemleri

konusunda istişare edilebilir ve kolektif çözümler bulunabilir. Böylesi bir süreç, ülkemiz çalgı yapım alanına katkıda bulunurken, uluslararası camiada da Türk çalgı yapımcılığı ve lutiyelerinin saygınlığına ve tanınırlığına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, N. (2016) Konya İli Rebab ve Klasik Kemençe Ustalarının (Luthierleri) İncelenmesi. Kalemîşi-Türk Sanatları Dergisi, 4(8), 187-196.
- Akyol, A., & Barış, D. A. (2013). Türkiye’de Yaylı Çalgı Yapımı Üzerine Eğitim Veren Kurumlar. Bildiriler Kitabı/Proceedings, 127.
- Alaskan, A. M. (2013). “Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırak İlişkisi”. Journal of the Institute of Social Sciences Cankiri Karatekin University/ Cankiri Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1).
- Baş, E. (2018). Anadolu’da Bir Luthier-1 ‘Ud Yapımcısı Güven Yetişkin Usta İle Söyleşi. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 4 (2) , 55-65 . DOI: 10.22252/ijca.530645.
- Çağlar, H. S. (2021). Ordu İli Geleneksel Çalgı Yapımcılığı (Master’s thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Dökmeci, S.C. ve Akın, İ. (2021). Türkiye’de Çalgı Yapımının Gelişimi ve Luthierlik. Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları III (1.Baskı) içinde (ss. 157-170). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Geboloğlu, B. (2017). Geleneksel Türk Müziğinde, Çalgı Yapım Geleneğini Yaşatan Kültür Temsilcileri (Tokat İli Örneği). Rast Müzikoloji Dergisi, 5(2), 1677-1686.
- Işık, S.T. ve Uslu, R. (2012). Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi: Kültürümüzde Marangozluk teması, 2(2), 24-41.
- Kalender, N. (2001). Çalgı Yapım, Bakım ve Onarımı. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt: XIV, Sayı: 1. Bursa.
- Kararsar, N. (1994). Bilimsel Araştırma Yönetimi İlkeler, Teknikler, Altıncı basım. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. (s.166).
- Kaya Karabıyık, A. (2011). 20. yüzyıldan günümüze İstanbul’da Kentsel Türk Makam Müziği Çalgı Yapımcılığında Karşılaşılan Sorunlar ve Giderilme Yolları. (Master’s thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Koroğlu, N. O. (2013) Çalgı Yapım Ustaları: Antalya İli Örneği. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (39), 1-9.
- Tetik Işık, S. (2015) Türkiye de Organoloji çalışmaları. Mukaddime, 6.1, (197-220).

- Tonella Tüzün, L. M., Maral, A. H., Turan, Ö., Maral, H. A., Basmacıoğlu, A. B., Şanda, S., ... & Çiçek, U. (2022). Barok Çalgılar Sergi Kataloğu. Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı Çalgı Yapımı ve Onarımı Bölümü.
- Turan, Ö. (2022). Çalgı Yapımında Çevre Dostu Biyokompozit Malzemelerin Kullanımı/ Use of Eco-Friendly Biocomposite Materials in Instrument Making. 12. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu Bildiri Kitabı, (s. 410-421).
- Üngör, Etem Ruhi. (1999). “Osmanlıda Türk Musikisi ve Çalgıları”. c.10, s. 572-583, Yeni Türkiye yayınları. Ankara.
- Yeğin, V. (2008). Çalgı Yapım Sanatımızın Sorunları Üzerine Bazı Görüşler. Musiki Dergisi.